

Den europæiske nødvendighed – og den danske

[*Udenrigs* 2002:3]

af Uffe Østergård, direktør Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier,
Jean Monnet professor i europæisk civilisation

I H.C. Andersens eventyr “To jomfruer” forekommer følgende sentens: “De kender nok ikke til Noget, som kaldes den europæiske Nødvendighed!”. Denne henvisning har de tre redaktører med tæt forbindelse til den danske Europabevægelse valgt som titel på deres bog med 37 avis-kronik-korte bidrag om fremtidens EU. Anledningen er at det danske formandskab i EU efteråret 2002 giver Danmark mulighed for at påvirke den europæiske dagsorden mere direkte end ellers. Hvis vi vil og har noget at komme med, ud over det altoverskyggende krav om at afslutte udvidelsen med 10 lande, er muligheden til stede. Samtidig arbejder et “Konvent” sammensat primært af medlemmer fra de nationale parlamenter med udformningen af en forståelig forfatnings-traktat (eller traktat-forfatning), der kan lovfæste i hvert fald nogle af reglerne for det formløse og vanskeligt overskuelige samarbejde mellem op til 30 mere eller mindre nationale stater, som meget snart kan være virkelighedens Eurpa.

EU er altså andet end udvidelsen mod øst og syd, selv om der, som Uffe Ellemann-Jensen gør opmærksom på i sit bidrag, i overskuelig fremtid vil være tale om en permanent udvidelsesproces, hvor vi må indstille os på aldrig at få fred fra nye ansøgerlande. Heller ikke selv om EU følger hans udenrigspolitisk kyndige råd om at trække grænsen ved medlemmerne af SNG – der vel at mærke ikke omfatter den tre baltiske lande som således godt kan komme ind, selv om den tidligere Sovjetunion defineres ud. EU er en proces, ikke en veldefineret statsdannelse, også selv om det lykkes at lave en overbevisende opregning af grundreglerne. Det handler antologien om under 7 mere eller mindre interessante overskrifter.

Men inden vi fortæber os i de mange forslag til indretning af EU-samarbejdet og Danmarks mere eller mindre modvillige placering i dette, kan det være på sin plads at vende tilbage til mottoet for bogen der som sagt stammer fra midten af 19. århundrede. “Den europæiske nødvendighed”, som H.C. Andersen noget indforstået refererer til, er den europæiske magtpolitik, som skiftende danske helstatsregeringer efter genetableringen af den dansk-tyske helstats i 1851 måtte tage hensyn til i deres bestræbelser på finde en ordning for hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland mellem tre-fire konkurrerende nationalpolitiske programmer: en nationalliberal “dansk” løsning, en slesvig-holstensk “tysk”, føderal løsning, et forenet centralistisk Tyskland med større eller mindre dele af Slesvig eller en fortsættelse af helstaten i en dansk

domineret føderation. Den usikre balancegang mellem alle disse hensyn og stormagternes (især Ruslands) krav om en indskrænkning af juni-grundlovens gyldighedsområde har givet betegnelsen en negativ klang i danske ører (jvf. Erik Strange Petersen i Steen Busck og Henning Poulsen (red.), *Danmarks historie i grundtræk*, 2000, 240).

Det hele endte med at den danske stat i 1864 blev offer for denne europæiske magtpolitik mellem konkurrerende og hinanden afbalancerende stormagter. Eller rettere sagt, danske politikere og en uerfaren politisk opinion rodede sig under indtryk af letfærdig nationalistisk selvovervurdering og misforståelse af det heldige resultat af borgerkrigen i 1848-50 ind i et totalt nederlag ved at udfordre det Tyske Forbund under ledelse af den målrettede statsmand Otto von Bismarck. Danskerne bildte sig ind at kunne forsvare et metafysisk Dannevirke i Sydslesvig mod tyskheden. Desværre viste dette fæstningsværk sig kun at eksistere i danskernes hjerter og det var ikke nok til at holde de preussiske og østrigske tropper stangen, da de stormagter som i 1850 havde beskyttet den danske helstat, Rusland og Storbritannien, af forskellige årsager tabte interessen. Rusland havde brug for Preussens hjælp til at slå et oprør i Polen ned og briterne gav op over den danske legalistiske stædighed, lidt på samme måde som EU og USA i 1995 lod serberne sejle deres egen sø overfor kroaternes angreb. Frankrig under Napoleon III var også en betydende magt, men dets interesser lå i Syd- og Centraleuropa samt Nordafrika og det Mellemste Østen. Så det nationalliberale Danmark stod alene i vinteren 1863-64 og led et forsmædeligt nederlag.

Dette nederlag har efterladt dybe spor i den nationale psyke, selv om nederlaget skyldtes nationalistisk selvovervurdering efter det heldige resultat i borgerkrigen 1848-50. "Dybbøl-syndromet" er en interessant kobling af moralsk selvovervurdering, hysterisk forsvar af den nationale suverænitets ydere former og dyb skepsis overfor alle former for magtanvendelse i international politik. Nationalskjalden Grundtvig leverede sit skæbnesvangre bidrag til den nationalistiske selvovervurdering og fejkalkulation ved at erstatte den foragtede "europæiske nødvendighed" med en tilsvarende dansk. Den omtales adskillige steder i hans sangværk, klarest defineret i en sang fra 17. juni 1853 med titlen "Den danske nødvendighed". De sidste 8 vers har overlevet i *Folkehøjskolens Sangbog* under den mindre miliante overskrift "Kærlighed til Fædrelandet" (nr. 155).

Det lyder uskyldigt, og er det også i mange vers. Men ikke alle. Vers 6 lyder således: "Frygt ej for, hvad verden kalder sin nødvendighed af stål! Anderledes dejlig falder ord på Himlens tungemål, dens nødvendighed heneden det er netop kærligheden". Med andre ord, undlad bare at forberede Jer på verdens realiteter for I taler Guds sprog og har derfor ham på Jeres side. Derfor sendte

en sparsommelig danske stat sine uforberedte og dårligt udrustede soldater i krig på nogle ufærdige skanser i bidende frostvejr i december 1863. Og rystedes da den kloge general de Meza trak dem tilbage for at undgå et totalt nederlag. Det kom alligevel senere, men under forhold der gjorde muligt for danskerne at fejre nederlaget som en åndelig sejr over de umandigt velforberedte “tyskere” med moderne bagladegeværer og langrækkende kanoner. Hvilket vi har gjort næsten lige siden. På en måde er 1864 en parallel til begejstringen for Christian IV der elskede vin, kvinder og sang. Og tabte (næsten) det hele. En rigtig folkelig dansker som vi elsker at huske. Ikke kun pga. de nemme årstal 1588-1648, men fordi han symboliserer meget af det der siden er udråbt til ægte “danske” dyder.

Dette er baggrunden for en national politisk kultur der afviser enhver form for europæisk magtpolitik. Og tror at den forsvinder, bare man lukker øjnene fast nok i. Mærkeligt nok lykkedes strategien ganske godt i det dødsensfarlige 20. århundrede med to europæiske borgerkrige, som det stort set lykkedes Danmark at holde sig ude af. Ja, Danmark fik endda halvdelen af Slesvig tilbage i kraft af Tysklands nederlag i 1. verdenskrig. Landet overlevede, således at forstå at “kun” æren led skade. Den radikalt-socialdemokratiske strategi med at satse på et stærkt, nationalt og socialt integreret samfund uden militært forsvar lykkedes, omend især fordi andre tog den militære kamp med nazismen. Og så lykkedes strategien fordi kommunister og konservative supplerede den passive modstand med en aktiv modstandskamp og dermed skaffede Danmark adgangsbillet til den sejrende alliance efter befrielsen i maj 1945, hvor Danmark trods sovjetisk skepsis blev en af grundlæggerne af sejrherrenes alliance, de Forenede Nationer, FN.

Det var imidlertid ret heldigt at det gik således og næppe et resultat af dansk klogskab og realisme, selv om myten om den samlede folkelige modstand siden har fremsstillet det sådan (Claus Bryld og Anette Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, 1998). Formelt opgav Danmark den neutralistiske afvisning af realistisk magtpolitik med sin indtræden i NATO i 1949. Men reelt har danskernes flertal fastholdt afvisningen af al magtpolitik, senest demonstreret ved afvisningen af ØMUen i september 2000. Forbeholdene overfor den Europæiske Union og kravet om opretholdelse af en metafysisk og undefinerbar forestilling om national suverænitet er den moderne udgave af Grundtvigs “danske nødvendighed” overfor H.C. Andersens (og Kierkegaards som vi nu ved efter offentliggørelsen af hans dagbogsnotater og breve) realistiske erkendelse af en “europæisk nødvendighed” og kravet om sameksistens med de foragtede “tyskere”.

“Hvis det er nødvendigt så benægter jeg fakta”, kunne man omskrive holdningen med reference til Knud Kristensens motto fra efterkrigstidens

politiske debat om indlemmelsen af Flensborg. Han måtte gå af som statsminister, men holdningen lever videre i den brede politiske kultur. Omvendt er det næppe et tilfælde at det er H.C. Andersen, den realistiske europæer, som har skrevet den smukkeste og mest uaggressive dansk nationalsang "I Danmark er jeg født". Han skrev sangen i maj 1850, dvs. midt under det endelige opgør med de slesvig-holstenske oprørere der tabte slaget ved Isted i juli samme år. Alligevel er det lykkedes H.C. Andersen at undgå det bedreværd og den nationalisme der præger det meste af Grundtvigs digtning. Og den danske nationalfølelse i dag.

Det er sådanne holdninger som de 36 af bogens 37 BT- eller Jylland-Post-korte kronikker vil gøre op med. Undtagelsen er Kjeld Albrechtsen, der ganske vist kun er halvt imod at EU beskæftiger sig med sikkerhed, men imod at gøre det med våben i hånd. Han har åbenbart aldrig besværet sig med at tale med frustrerede danske soldater som mellem 1993 og 1995 hjælpeløst måtte se til mens forbrydere med våben i hånd i Kroatien og Bosnien ignorerede deres venlige henstillinger om at standse nedslagtningen af uskyldige civile pga. FN-mandatets forbud mod anvendelse af våbenmagt til at gennemtvinge freden. Men alle de andre forfattere, der tilhører det vi nu realistisk er begyndt at kalde for "den politiske elite", kræver med Poul Schlüter i spidsen at vi, dvs. både Danmark og EU, "skal gøre det lidt bedre". Demokratisk, effektivitetsmæssigt, mere retfærdigt overfor de fattige lande i verden, mere hensyntagen til miljøet (som dog kun Annegrethe Holmsgaard skriver om) og skeptisk overfor USAs fejlagtige magtpolitik i verden. Det er ikke en afvisning af magtpolitik som tidligere, men en bestræbelse på at sætte en anden og mere "europæisk", klogt kompromissøgende magtpolitik i stedet for den amerikanske. Kritikken af USA er dog skarpere hos oppositionen fra Mogens Lykketoft til Frank Jensen end i regeringen. Men at der er behov for europæisk udenrigs- og sikkerhedspolitik er der enighed om. Og at det koster at føre udenrigspolitik som journalisten Michael Ehrenreich fra *Berlingske Tidende* har kaldt sit kloge bidrag.

Der er mest snert og bid i 5 af de 7 bidrag om Euroen. Nu ved vi jo hvordan det gik med indførelsen af den fælles mønt og kan med økonomen Niels Kærgaard se, at den økonomistiske tilhænger-argumentation var helt fejlagtig og håbløs. ØMUen var et spørgsmål om politisk magt. Og politisk har det kostet landets interesser dyrt, som det fremgår af indlægget fra direktør i Nationalbanken, Jens Thomsen. Hvad også ambassadør Ørstrøm Møller fra globaliseringens modelland Singapore ætsende påviser. Andre af de mange bidrag er for korte til de forventninger man stiller til bogformen og bringer mindre nyt. Ikke overraskende gælder det flere af regeringsmedlemmernes bidrag, som de jo nok heller ikke selv har skrevet. Både formanden for LO, Hans Jensen, og beskæftigelsesminister Claus Hjorth Frederiksen er tilhængere af den nye metode med såkaldt "åben koordination" af forskellige politikker i EU. Den

sidstes bidrag er langt det mest informative, men det skyldes formentlig at centraladministrationen har mere professionelle taleskrivere.

Klar i sin udmelding er socialminister Henriette Kjær i sin tilslutning til den nye samarbejdsmetode. "Åben koordination" af politik på områder der ikke er omfattet af EU-traktaterne blev lanceret på et topmødet i Luxembourg i 1997 får vi at vide i et af de ret få bidrag af en forsker, Jens Henrik Haahrs nyttige oversigt. I det næste bidrag reflekterer politologen Martin Marcussen over de mere generelle årsager til at gå væk fra direkte styring og benytte sig af indirekte opmuntringer og mindre forpligtende målsætninger med henblik på at finde ud af hvad der er "best practice". Han finder årsagen ikke så meget i kampen mellem nationale og overnationale beslutninger som i en almen tendens i alle typer af virksomheder til at skifte fra formelle til uformelle styringsmetoder. "Avanceret liberalt styre" kalder Haahr metoden. I samme bidrag af Jens Henrik Haahr luftes den interessante tanke at en europæisk identitet ser ud til at være slået igennem, i hvert fald på regerings- og forvaltningsplan. Hvorfor skulle man ellers føle det naturligt at vælge at sammenligne sit land netop med de andre EU-lande og ikke med de nordamerikanske som man tidligere foretrak.

Nok så politisk betydningsfuld er dog Henriette Kjærs konstatering af at anvendelsen af sammenligninger og rapporter om tilstanden i landene i stedet for direktiver og forordninger forhindrer at EF-domstolen kan styre udviklingen i en retning som et flertal af staterne ikke bryder sig om. Dermed hentyder hun til den juridiske aktivisme der, ubemærket af de fleste ved hjælp af kendelser fra EF-domstolen, drev integrationen videre i føderal retning fra 1960'erne til begyndelsen af 90'erne (en udvikling den danske jurist Hjalte Rasmussen var den første til systematisk at kortlægge). Efter Jacques Delors' afgang er mellemstatsligheden atter kommet i højsædet, ikke bare hos Henriette Kjær og den nuværende danske regering, men i alle landene. Det er i dag almindeligt anerkendt af alle andre end EU-modstandere, at det Europæiske Råd er det afgørende sæde for magten.

Det erkender flere af bidragsyderne til det første afsnit om demokrati og effektivitet. Her overrasker Poul Schlüter i hvert fald mig med sin uforbeholdne tilslutning til det overnationale samarbejde. Det var ikke det indtryk hans regering eller tiden i Europa-parlamentet efterlod hos mig, bortset fra talen i the Reform Club i London 20. september 1988 – i øvrigt samme dato som Margaret Thatchers totale undsigelse af det overnationale samarbejde ved en tale i Brügge. I London talte Schlüter om nationalstaten som på samme tid for stor og lille til at matche tidens udfordringer. Den indsigt har jeg aldrig kunnet få til at passe med hans politiske praksis. Men her advarer han eksplicit mod faren for en re-nationalisering af EU, hvis man vælger at oprette et

andetkammer valgt fra de nationale parlamenter. Efter hans mening er det de nationale parlamenters opgave at kontrollere deres regeringer, mens det er Europa-parlamentets at kontrollere Kommissionen. Problemet som Schlüter ikke nævner er hvem der kontrollerer det Europæiske Råd, der siden 1975 i stadig stigende grad er blevet sædet for magten såvel som legitimiteten i EU.

Det har socialdemokraten Claus Larsen-Jensen et klart svar på med sit forslag om at integrere Europapolitikken i de nationale parlamenter ved at oprette Europaudvalg i stil med det danske der nu findes i 6 af EUs nationale parlamenter. Disse udvalg har allerede et samarbejdsforum ved navn COSAC. Det foreslår Larsen-Jensen ændret til et Parlamenternes Forum, hvor Europaudvalgene mødes 3-4 gange årligt under fastere former end de nuværende. Samtidig foreslår han dette Parlamenternes Forum suppleret med repræsentanter fra de regionale parlamenter som findes i Tyskland, Belgien og Spanien. Måske kunne også de franske regioner repræsenteres. Det ville i hvert fald være i tråd med hans forslag om at de danske regionale repræsentanter må være Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningen. Ved en sådan udvidelse kunne det ubemærkede Regionsråd, der blev oprettet med Maastricht-traktaten, komme tættere på “rigtig” politik og de to sider af det europæiske samarbejde, det supranationale og det subnationale, komme mere frem i lyset.

Det er altså ikke konstruktive og stridende idéer der mangler i den danske Europadebat. Det fremgår klart af den foreliggende bog. Og det er dens styrke, al uegalitet og de korte indlægs noget postulatoriske form til trods. Problemet er at debatten ikke føres. For i samme øjeblik en debat, som den der lægges op til her med kvalificerede uenigheder som man kender det fra andre europæiske lande, føres ud fra “den politiske elites” isolerede rum træder en anden elite straks på banen og afviser i “folkets” navn alle konstruktive idéer om “hvordan” det europæiske samarbejde kan organiseres. I stedet vender de tilbage til fundamentale og umulige spørgsmål om “hvorvidt” vi overhovedet skal samarbejde udenfor nationalstaten. Paradoksalt nok bor mange af disse forsvarere af de “nationale interesser” uden for Danmarks grænser. At leve i udlandet er på ingen måde kriminelt – med mindre man gør det for at unddrage sig sine forpligtelser overfor den nationale velfærdsstat man har tænkt sig at vende tilbage til i alderdommen. Men det er virker påfaldende at repræsentanter fra sådanne europæiske positioner der fører an i i antieuropæisk program. Men måske bekræfter det blot det gamle paradoks at den mest fælles europæiske politiske holdning er modstanden mod EU. På samme måde som ingen ligner hinanden mere end nationalister gør det i deres understregning af nationale forskelle.

Muligvis er der ved at ske noget nyt med de flertal for ophævelsen af de danske

forbehold der tegner sig i meningsmålingerne. Og det forhold at et modstanderparti som Dansk Folkeparti nu står stærkt i Folketinget. På et eller andet tidspunkt må det betyde at modstanderne bliver tvunget til at drage en parlamentarisk konsekvens af deres stemmeafgivning ud over det gratis nej. Men det vil på den anden side nok være længe, da DF er afgørende for den nuværende regerings flertal. Foreløbig ser det derfor ud til at vi kommer til at fortsætte systemet med to forskellige politiske offentligheder. En til "normal", dvs. national, politik og en anden der mobiliseres af en alternativ elite, som kun dukker op til folkeafstemningerne, men ellers aldrig tager ansvar for deres gerninger.

"Den europæiske nødvendighed" har næppe større chancer i tider hvor det er den danske – og andre nationalistiske – nødvendigheder som marcherer frem i hele Europa. Man kan håbe at nye mellemstatslige metode som den åbne koordination kan skabe øget forståelse for hvad der er de fælles interesser og nødvendigheder. Men jeg tvivler og ser snarere en velment bog som den foreliggende som et symptom på at vi stadig lever med to offentligheder der har draget hver sin totalt modstridende lære af stormagternes magtpolitik. Flertallet af danskerne vil stadig ikke spise kirsebær med store med den deraf følgende risiko for at få stenene i øjet, som det bondesnu ordsprog siger. Også selv om vi i dag rejser jorden rundt på arbejde og ferie og risikerer utilsigtet at blive ofre for andre stormagters forkerte magtpolitik uden selv at ville forsøge at gøre det anderledes. Ved jorden at blive tjener dansken bedst, mener mange åbenbart stadig, samtidig med at de sætter sig ind i charterflyet. Er det tilfældet hjælper det ikke at udgiverne til omslaget har fundet et billede af en smuk porcelænsfigur af Europa og Zeus i skikkelse af en tyr frembragt af en dansk kunstner, Jean Gauguin, i 1927. Der er stadig længe til at Europa opfattes som en nødvendighed.

anmeldelse af Peter Nedergaard, Erik Boel, Lars Barfoed (red.), *Den europæiske nødvendighed. 37 vinduer mod fremtidens EU*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 266 s. 295 kr.